

Наталія Мусянко

Кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу теорії та історії культури, Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України

Natalia Moussienko

Ph.D. in Philosophy, Leading Research Fellow, Department of Theory and History of Art, Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine

e-mail: nataliamoussienko@gmail.com | orcid.org/0000-0002-3889-0729

Культурна спадщина України в контексті російсько-української війни

Cultural Heritage of Ukraine in the Context of Russo-Ukrainian War

Анотація. Проаналізовано виклики щодо культурної спадщини у перший рік великомасштабного вторгнення російсько-української війни, з лютого 2022 по лютий 2023 року. Розглянуто стратегічні і тактичні завдання, що постали у ракурсі збереження і відновлення культурної спадщини країни. Підкреслено, що українська культурна спадщина є важливим елементом національної безпеки. Зауважено, що міжнародні організації та світова преса приділяють велику увагу культурній спадщині в Україні під час війни. Теоретико-методологічною основою статті є дослідження фокусу на культурній спадщині у російсько-українській війні у діяльності міжнародних організацій, їхніх документах, допомоги українським захисникам культурної спадщини, а також опрацювання публікацій у західних медіа щодо цього питання, що ними обмінювалися члени «Європа Ностра» у спеціально створеній для цього групі у соціальній мережі. Вивчення вказаного кейс-стаді та досвіду через призму фахової міжнародної організації уможливає висновки для оформлення методичних та методологічних засад для подальшого вивчення культурної спадщини у війні не тільки в Україні, але й для широкого узагальнення. На базі вказаного аналізу можливе надання рекомендацій для національних та міжнародних організацій.

Ключові слова: культурна спадщина, російсько-українська війна, національна безпека.

Постановка проблеми. Російсько-української війна, що триває з 2014 року, і повномасштабна фаза агресії, що розпочалася 24 лютого 2022 року, довели трагічним досвідом, що культура є важливим елементом національної безпеки. Саме таке концептуальне її бачення має лежати в основі національної стратегії відбудови та розвитку України.

Цілеспрямоване знищення культурної спадщини України російським агресором, викрадення музейних колекцій з окупованих територій, розпорощення музейних фондів, а також багато інших проблем ставлять серйозні виклики, окреслюють тактичні та стратегічні задачі щодо збереження та відновлення культурної спадщини України, що перебувають у фокусі уваги міжнародних профільних організацій, академічної спільноти і міжнародних медіа.

Метою статті є аналіз стратегічних і тактичних завдань, що постали перед охоронцями культурної спадщини під час російсько-української війни, а саме першого року повномасштабного вторгнення, а також аналіз діяльності і документів міжнародних організацій та реакції міжнародних медіа на проблематику культурної спадщини у контексті війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Від початку повномасштабної агресії тактичними завданнями були і залишаються фізичне збереження музеїв, їхніх колекцій, інших об'єктів культурної спадщини, і найголовніше — життя їхніх охоронців. Міжнародна спільнота надала й надає велику допомогу пакувальними матеріалами, вогнегасниками, генераторами, а також іншими необхідним обладнанням. Це дало змогу частково спакувати колекції й евакуювати їх до безпечних місць, закрити вибиті вікна для збереження приміщень установ культури протягом важкої зими 2022–2023 років, частково обігріти вказані установи для збереження експонатів. Варто зазначити, що музейники, особливо з провінційних, невеликих закладів, рідко коли отримували такі матеріали. А зберігати колекції у відповідний спосіб важливо не тільки під час війни, але й у мирний час.

Міжнародна спільнота постійно моніторить стан культурної спадщини в Україні, про що свідчать документи профільних організацій у відкритому доступі та постійна увага міжнародних медіа, зокрема, таких як британська «Гардіан», американські «Нью-Йорк Таймс», «Поліτικο», спеціалізованих видань з мистецтва тощо.

Тема війни в Україні є у фокусі світових медіа з постійним акцентом на культурну спадщину.

«Європа Ностра», європейська організація, яка 60 років займається культурною спадщиною, ініціювала навесні 2022 року разом Фондом світової спадщини¹ стипендії для охоронців культурної спадщини України², до якої долучилися Міжнародний альянс із захисту спадщини в зонах конфлікту³, ІКОМОС Канади, архітектори Швеції, а також індивідуальні донори. В Україні вказану стипендію адміністрували Штаб порятунку спадщини⁴ й Асоціація випускників Програми імені Фулбрайта в Україні — Українське Фулбрайтівське коло⁵.

Ця стипендія, на відміну від акценту на збереженні колекцій, спрямована насамперед на допомогу безпосередньо охоронцям культурної спадщини, на їхні особисті потреби під час війни. Її було надано як одноразову фінансову підтримку.

Критеріями для відзначення стипендією стали:

- значний внесок у збереження культурної спадщини у воєнній ситуації;
- активна громадянська позиція у збереженні культурної спадщини;
- вияв взаємодопомоги та лідерства з метою збереження культурної спадщини;
- відсутність чи скорочення заробітної плати через війну;
- особливо скрутне становище працівників культури, які живуть і працюють у зоні активних бойових дій.

З весни 2022 по літо 2023 року було реалізовано два тури: стипендіатами стали 238 захисників культурної спадщини: музейники, археологи, архівісти, архітектори, реставратори, бібліотекарі, волонтери. Акцент був зроблений на тих, хто перебував на звільнених й окупованих територіях, під обстрілами, у найбільшій небезпеці.

Варто підкреслити, що міжнародна допомога швидко доходить до реципієнтів саме через громадські / волонтерські організації, адже державні установи виявились неготовими до швидких реакцій на воєнні виклики, зокрема, у сфері культурної спадщини.

У лютому 2023 року на Міжнародному форумі з безпеки культурної спадщини «Війна в Україні: битва за культуру»⁶, який організував Музей Революції Гідності у Києві, за широкої міжнародної участі та підтримки було сформульовано тактичні та стратегічні

Іл. 1. Фотографія картини Е. Дега «Танцівниця в українському вбранні» у Метрополітен музеї, 21.02.2022. Фото Н. Мусієнко

Edgar Degas

French, Paris 1834–1917 Paris

Dancer in Ukrainian Dress, 1899

Pastel over charcoal on tracing paper

In 1899, Degas produced a series of compositions devoted to dancers in Ukrainian folk dress, in which he fused color, line, and interlocking forms to create tapestry-like pictures. Degas called them his “orgies of color.” This figure was excerpted from a fully developed pastel of the same year (private collection), but the present work was almost certainly made by Degas as an independent drawing intended for ready sale. Another work from the series is in the Metropolitan’s Robert Lehman collection (1975.1.166). The subject reflects the surge of French interest in the art and culture of Ukraine, then part of the Russian Empire, following France’s political alliance with that Empire in 1894.

H. O. Havemeyer Collection, Bequest of Mrs. H. O. Havemeyer, 1929
29.100.556

Іл. 2. Фото опису до картини — де важлива змінена назва, 21.02.2022. Фото Н. Мусієнко

¹ <https://globalheritagefund.org/>

² <https://www.europanostra.org/donate-now-second-phase-of-our-crowdfunding-campaign-in-solidarity-with-ukrainian-heritage-defenders/>

³ <https://www.aliph-foundation.org/>

⁴ <https://www.facebook.com/HERI.Ukraine/>

⁵ <https://www.fulbrightcircle.org.ua/>

⁶ https://www.youtube.com/watch?v=xw_DWck0TFQ

Іл. 3. Фото пам'ятника Тарасу Шевченку у Києві 09.03.2022
Фото Н. Мусієнко

завдання збереження культурної спадщини під час війни, зроблено висновки після року повномасштабної агресії [2].

Тактичні завдання зосереджуються на фізично-му виживанні як людей, так і установ культури у тяжкі воєнні часи. Водночас культура як основа національної безпеки вимагає формулювати і втілювати завдання стратегічні.

Серед них є такі, що належать винятково до компетенції держави: створення спеціальних військових підрозділів, що займатимуться дослідженням і збереженням культурної спадщини у фронтових зонах, координація різних державних органів щодо дослідження культурної спадщини у прифронтових зонах, створення міжінституційного координаційного центру для напрацювання дієвого алгоритму та створення дорожньої карти дій щодо всіх етапів евакуації рухомих об'єктів культурної спадщини, музейного фонду України.

Визначено необхідність фундаментальних змін всієї системи охорони культурної спадщини, що базувалась на радянських зразках, адже величезні втрати під час війни спонукають до створення нової сучасної, суголосної європейському досвіду моделі. Реалізація стратегічних завдань потребує участі наукової спільноти, громадських організацій, а також залучення міжнародних організацій та експертного середовища.

Українське професійне середовище культурної спадщини зазнало величезних, інколи непоправних втрат.

Інвентаризація культурної спадщини є вагомим складником її зберігання та відновлення. Сюди входять: оцифрування об'єктів, предметів, документації, створення, функціонування і зберігання бази даних; ревізія наявних інструкцій, реєстрів, актуалізація та зведення в єдину систему.

Втілення і розуміння моделі культури як основи національної безпеки можливе можливі завдяки освіті. Зокрема, потрібно відновити та посилити освітні програми у галузі архітектурної реставрації, ініціювати програми обміну досвідом, привести фундаментальні науки до практики роботи з архітектурними пам'ятками, розвивати освітню програму адміністраторів культурної галузі.

Важливим чинником є впорядкування законодавства, зокрема внесення змін до чинного законодавства щодо Цивільного захисту та сфер його діяльності в умовах кризи, а також розробка Закону «Про реставраційну діяльність» та виділення архітектурної реставрації у самостійну галузь.

Нагальним сегментом дослідження культурної спадщини є «українізація» українських майстрів у музеях світу. Це науково-дослідницький проєкт культурної дипломатії має лягти в основу фактичного повернення Україні її митців — вже є позитивні приклади у різних музеях світу. Зокрема, Метрополітен-музей перейменував «Російську танцівницю» Едгара Дега на «Танцівницю в українському вбранні» (іл. 1, 2). Цей напрям потребує копійкою роботи дослідників.

Основні міжнародні організації, що займаються культурною спадщиною, зробили свої висновки з досвіду уроків першого року повномасштабної агресії російсько-української війни, вони викладені у документах і доповідях. ЮНЕСКО акцентувало на захисті культурної спадщини України [30] і боротьбі з незаконним обігом культурних цінностей: запропонувало інструментарій для європейських судових та правоохоронних органів [1]. Адже це питання постає особливо гостро. Європарламент також приділив цьому велику увагу у своєму документі про захист культурної спадщини під час військових конфліктів [31]. Дослідження культури і культурної спадщини України під час війни провела Польща, її Національний інститут культурної спадщини та Польський центр допомоги культурі в Україні [33], воно було і залишається у фокусі багатьох країн світу.

Крім зберігання та евакуації колекцій важливим аспектом стало збереження в різний спосіб пам'ятників у містах України. Найбільше емблематичним стали убезпечені мішками з піском пам'ятники Княгині Ольги у Києві та Дюку Решеле в Одесі. У столиці коштом меценатів було закрито також пам'ятники Тарасу Шевченку, Михайлу Грушевському, Ярославу

Мудрому, засновникам Києва тощо. Такий же процес відбувався в інших містах країни (іл. 3, 4, 5).

Фокус на культурній спадщині України протягом першого року масштабної агресії у західних медіа привернув увагу світової спільноти до цієї проблематики. Ресурсна база дослідження цього питання спирається на комунікацію і обмін матеріалів зі світової, здебільшого англомовної преси щодо культурної спадщини України у війні, якими обмінювалась і які вивчала група експертів «Європа Ностра» у спеціально створеній для цього групі у соціальній мережі.

Наведений нижче аналіз зроблений на матеріалах міжнародних медіа, з лютого 2022 по лютий 2023 року. Серед видань, що постійно акцентували увагу на культурі, треба назвати британську «Гардіан»¹. Заснована у 1821 році як газета, сьогодні — медіаресурс, вже 29 березня 2022 року передала на весь світ повідомлення Маріупольської міської ради, про те, що російські окупанти «звільнили» Маріуполь від його історико-культурної спадщини. Вони викрали та перевезли понад дві тисячі унікальних експонатів із музеїв Маріуполя, зокрема, роботи Архипа Куїнджі та Івана Айвазовського, а також унікальний рукописний сувій Тори та Євангеліє 1811 року, виготовлене у венеційській друкарні для греків Маріуполя.

Газета привернула увагу до попередження міжнародної мистецької організації Гетті² про те, що мільйонам творів мистецтва та пам'ятникам в Україні загрожує пограбування чи бомбардування, наводячи заяву організації: «Матеріальна культурна спадщина світу є нашою спільною спадщиною, ідентичністю та натхненням для всього людства. Культурна спадщина має силу об'єднати нас і є критично важливою для досягнення миру. Вона також надто часто стає об'єктом війни, ще одним способом знищити та захопити суспільство, стираючи його пам'ять» [34].

У фокусі кореспондентів «Гардіан»: Ізобель Кошів та Еда Рама — Харків. Руйнування історичних будівель визнано Міжнародним кримінальним судом військовим злочином. Харків став одним із найбільш постраждалих від початку вторгнення, коли російські війська завдали ударів його багатій архітектурній спадщині. Багато з харків'ян були змушені покинути місто, а ті, хто лишилися, почали каталогізувати руйнування. На момент написання матеріалу — початок травня 2022 року — вже йшлося про список із 68 будівель, що мають архітектурне значення, з яких ЮНЕСКО підтвердила, що 27 були пошкоджені або знищені.

На думку місцевих архітекторів, руйнування міст, його архітектурних пам'яток є частиною кампанії

Іл. 4. Фото пам'ятника Тарасу Шевченку у Києві 25.04.2022. Фото Н. Мусієнко

терору для залякування населення — щоб воно втекло або здалося. Крім державних органів були уражені архітектурні перлини, які не мали політичного чи військового значення. Проте плани британського архітектора Нормана Фостера, який підготував маніфест про відбудову міста, харківські архітектори вважають за необхідним узгодити перш за все з місцевими фахівцями і через дискусії з мешканцями, «щоб харків'яни цінували те, що ми вже маємо. Цінувати автентичність і відновлювати наш культурний код. Це наша спільна історія» [25].

Важливим є звернення видання у травні 2022 року до теми музеїв під час війни. Зокрема, розповідь про роботу Ігоря Пошивайла, директора Музею Майдану, який очолив збір символів спротиву: від дитячих суконь до коктейлів Молотова, об'єктів, що зберігають трагізм і хоробрість війни для майбутніх поколінь. За твердженням Пошивайла, війна є продовженням Майдану. Музей Майдану збирав артефакти революційного протесту, а тепер збирає артефакту спротиву у війні. «Як для історика, ці часи такі дивні, — каже Пошивайло. — Це суміш турбот про щоденну безпеку та запобіжні заходи; занепокоєння, що на Київ нападуть, застосують ядерну

¹ <https://www.theguardian.com/international>

² Гетті (Getty) — культурна та благодійна установа, яка займається презентацією, збереженням та інтерпретацією світової мистецької спадщини. <https://www.getty.edu/about/>

Іл. 5. Фото пам'ятнику княгині Ользі у Києві, коли з неї знімали захист 06.06.2023. Фото Н. Мусієнко

зброю; але є також відчуття, що ми переживаємо особливо важкий час, і наша робота — зберегти цей момент» [7].

Спадщина України під прямим ударом — продовжує тему Шарлот Муленс у «Гардіан», досліджуючи, чому Росія грабує музеї країни, адже 2000 викрадених творів мистецтва свідчать про бажання Путіна стерти історію нації, як і багатьох інших деспотів до нього. Журналістка розповідає широкому загалу про спротив музейників у Мелітополі і викрадення з місцевого музею колекції скіфського золота. На дату написання тексту — кінець травня 2022 року — російські війська вже знищили або серйозно пошкодили 250 музеїв та установ в Україні. Авторка звертає увагу, що міжнародні організації проводять моніторинг дій зі знищення культурної спадщини України. Лабораторія моніторингу культурної спадщини, якою керує Вірджинський музей природної історії спільно зі Смісонівським інститутом¹, уже зареєструвала понад 110 меморіалів, зруйнованих російською зброєю. Крім крадіжки скіфського золота в Мелітополі, в Маріуполі викрали рукописний сувій Тори і цінне Євангеліє, надруковане у Венеції в 1811 році. Муленс, яка є авторкою книги «Маленька історія мистецтва» (2022), вдається до слушних аналогій, порівнюючи Путіна з іншими диктаторами, які захоплювали мистецтво як засіб переписування культурної історії нації та просування своїх інтересів: у 1937 році Гітлер менш ніж за місяць конфіскував 17 000 творів мистецтва з понад 100 німецьких музеїв. Деякі були показані на його виставці «Дегенеративне мистецтво»,

а багато було знищено. Наполеон вантажив до Парижа шедеври з усієї Європи: класичні скульптури Аполлона Бельведерського та Лаокоона з Італії; «Зняття з хреста» Рубенса з Бельгії. Крадіжки мистецтва відповідають спробам Путіна стерти незалежну історію України та просувати власну експансіоністську модель нової Російської імперії. «Однак є надія — закінчує свій текст Муленс, — що стійкість, яку Україна демонструє у війні, відображається у відповіді країни на цю паралельну атаку на її культуру» [29].

«Гардіан» повідомила своїм читачам і про пошуки виходу з глухого кута ЮНЕСКО, чий відповідальний за внесення об'єктів до списку всесвітньої спадщини Комітет не міг функціонувати протягом місяців багатьох після міжнародної реакції на вторгнення Росії в Україну. Комітет мав зібратися у червні 2022 року в російському місті Казань, але 46 країн, включаючи Францію та Великобританію, бойкотували захід [32].

Водночас «Гардіан» звертається до болючої проблематики ставлення до культурної спадщини в Україні під час війни. Газета порушує питання про порятунок 1000-літніх печер від забудовників у Києві [26]. Йдеться про знахідку печер, які Тимур Бобровський, керівник відділу археології Національного заповідника «Софія Київська», назвав значним відкриттям. Вони схожі на середньовічні монастирські печерні комплекси. Основною проблемою є забезпечити їх від забудовників. Стаття дуже влучно називається «Другий фронт...». Дійсно, це є другим фронтом війни за культурну спадщину.

¹ Smithsonian Institution. <https://www.si.edu/>

Газета «Нью Йорк Таймс»¹ є найстаршою щоденною газетою США, де виходить безперервно з 1851 року. І одою з найпопулярніших, адже сьогодні охоплює велику аудиторію читачів також і в електронному форматі. У травні 2022 року газета написала про поновлення вистав Київського національного театру опери та балету після важких місяців воєнних дій на порозі міста. Київ був майже оточеним російськими солдатами до початку квітня 2022 року, коли вони відступили, залишаючи за собою наслідки масштабних звірств у окупованих ними містах і селах.

Давали оперу Верді «Севільський цирюльник» — був аншлаґ. Це неначе обіцянка, що ми перемаємо. Життя триватиме, а не смерть — пише Валері Хопкінс, посилаючись на киян, які прийшли до театру. Національна опера має понад 1300 місць, але може продати лише 300 квитків, це та кількість людей, які можуть поміститися у гардеробі, який править за бомбосховище. Верхні яруси опери та елітні ложі були порожні [18].

Газета привертає увагу до болючої теми викрадення українського мистецтва — розцінює це як атаку на ідентичність, найбільше пограбування мистецтва з часів нацистів під час Другої світової війни, що має на меті позбавити Україну її культурної спадщини. У Херсоні, на півдні України, українська прокуратура та керівництво музею кажуть, що росіяни вкрали понад 15 000 предметів образотворчого мистецтва та унікальних артефактів, бронзові статуї з парків, книги з наукової бібліотеки. Пограбування навряд чи є випадковою або неналежною поведінкою кількох військовослужбовців, стверджують українські посадовці та міжнародні експерти, або навіть бажанням отримати швидкий прибуток на чорному ринку. Натомість вони вважають, що ці крадіжки є широкомасштабним нападом на українську гордість, культуру та ідентичність, що відповідає імперській позиції президента Росії В. Путіна, який постійно принижував ідею України як окремої нації та використовував її як центральну для обґрунтування вторгнення.

Попри важку війну група українських юристів і мистецтвознавців день і ніч працює над збором доказів для того, що, як вони сподіваються, стане майбутнім переслідуванням злочинів, що викрадають і нищать культурні цінності. Українці також співпрацюють з міжнародними мистецькими організаціями, такими як The Art Loss Register² для відстеження награваних творів. Адже кожен аукціонний дім, який побачить матеріали з України, почне ставити багато запитань [16].

Газета «Політико»³ у березні 2022 року пише, що знищення культурних об'єктів в Україні ставить

під загрозу ідентичність країни. Так, від потужного російського обстрілу у Харкові була сильно пошкоджена будівля оперного театру, загинуло 10 людей. З початку повномасштабного вторгнення 24 лютого ЮНЕСКО зареєструвала щонайменше 120 випадків пошкодження або повного знищення культурних об'єктів, зокрема музеї, історичні будівлі, бібліотеки та релігійні установи, — фіксує Гедеон у «Політико». Варто зазначити, що ці цифри оновлюються постійно — постійно руйнується культурна спадщина. Те, що наводить видання у березні 2022 року, помножилось у рази протягом війни. Збитки набули настільки масштабного характеру, що експерти вважають, що культурну спадщину атакують навмисно, піддаючи ризику саму архітектуру української ідентичності. Вони закликають ООН та уряд США захистити та популяризувати культурну ідентичність України. «Політико» цитує викладача української мови у Колумбійському університеті Юрія Шевчука, який стверджує: «Окрім суто звичайної військової атаки, Росія знає, що більш стратегічним є націлювання на українську культуру з головною метою її знищення. Вони знають, що навіть якщо виграє Україна, але програє українська культура і зникне українська мова, то України не буде». Згідно з Гаазькою конвенцією 1954 року, навмисні напади на культурну спадщину та майно під час війни суперечать міжнародному праву. Оскільки Росія та Україна є серед 133 підписантів, шкода, завдана українським культурним установам, може стати доказом у потенційній справі про військові злочини [15].

Найбільша кількість публікацій щодо культурної спадщини і мистецтва під час війни, зрозуміло, припадає на спеціалізовані видання. Зокрема «Мистецька газета»⁴, щомісячне друковане видання зі щоденними оновленнями в Інтернеті, засноване у 1990 році з базою у Лондоні та Нью-Йорку. На своїх шпальтах газета у травні 2022 року ставить питання, як вторгнення Росії в Україну змінить культурну сцену Східної Європи [28]. Попри смерті і руйнування, причинені війною, зміцнилися культурні зв'язки та співпраця між Україною та рештою світу. Українських митців обговорюють, у них беруть інтерв'ю, їх показують у такому масштабі, який годі було собі уявити до війни, включно з помітним місцем на Венеційській бієнале. Проводяться численні благодійні розпродажі на підтримку України, які підкреслюють автентичність української культури та її мистецьку самобутність, яким загрожує російське вторгнення. Українські куратори та колективи досягають ще більшої впізнаваності. Водночас, наслідком війни стала також ізоляція російської мистецької сцени.

¹ <https://www.nytimes.com/>

² <https://www.artloss.com/>

³ Politico — американська газета, заснована у 2007 році, фокусується на політиці.

⁴ The Art Newspaper. <https://www.theartnewspaper.com/>

Про підтримку війни, зокрема про російській вебсайт, який продає для цього твори мистецтва, серед яких є чимало підробок, пише у газеті Костянтин Акінша [5]. Це в одному своєму дописі автор висвітлює грабування мистецтва в Україні російськими військами, подібно до крадіжок предметів мистецтва нацистами, ніби українське мистецтво ризикує бути «збереженими» шляхом «евакуації». Автор наводить для прикладу масове вивезення артефактів з музеїв Херсона. Грабунок не обмежився Херсонським обласним художнім музеєм імені О. О. Шовкуненка з колекцією українського та російського образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва та Херсонським обласним краєзнавчим музеєм, який розповідає про історію краю з найдавніших часів через його матеріальну культуру. Автор вважає, що важливим міжнародним прецедентом є те, що нідерландський суд вирішив повернути Україні виставку «Крим: золото і таємниці Чорного моря», яка відкрилася в археологічному музеї Алларда Пірсона в Амстердамі незадовго до анексії в березні 2014 року. На неї претендували росіяни.

Що буде з українськими скарбами після так званої евакуації до Росії, залишається незрозумілим. Паралель із вивезенням нацистською Німеччиною музейних колекцій з метою «захисту» вражає, оскільки особлива «легалістична» пристойність евакуації настільки схожа на підхід чиновників Третього Рейху, які приховували своє пограбування під фіговим листком терміново ухвалених «правових норм» [6].

Видання приділяє особливу увагу скоординованим атакам по культурній спадщині України, що зазнає масштабних руйнувань, а також тому, що коаліція організацій працює над наданням доказів навмисного обстрілу її російськими військами. Газета цитує Юлію Мусаковську, українську поетку та перекладачку, яка написала після обстрілу музею Сковороди: «Очевидно, що мета ворога — стерти українську національну ідентичність і культуру шляхом повного знищення нашої спадщини» [35].

Софія Кішковські написала серію матеріалів для «Мистецької газети» щодо культурної спадщини та мистецтва під час російсько-української війни. І це важливо, адже авторка розуміє тему, її контекст. Зокрема Кішковські пише про зруйновані війною українські церкви та культові споруди і те, як священники та волонтери роблять усе можливе, щоб задокументувати руйнування [20]. Журналістка ставить нагальне питання про перепродаж культурних цінностей з України. Адаже Міжнародна рада музеїв співпрацює з Інтерполом, щоб створити список, а прикордонні патрулі перебувають у стані «високої готовності», щоб конфіскувати предмети мистецтва, викрадені з українських музеїв [21]. Але чи не запізно? Авторка

інформує про пограбування російськими військами музеїв Херсону [22], а також про знакову виставку українських модерністів, яку представили у Мадриді, після того, як під кулями вивезли з Києва [23]. Очевидно, що видання інформує своїх читачів і про артінтервенції всесвітньовідомого Бенксі у Києві та Україні у листопаді 2022 року [4] (іл. 6), і про те, як війна в Україні відображається на функціонуванні ЮНЕСКО [36].

Мистецтво і культурна спадщина перебувають у фокусі спеціалізованого присвяченого культурі та мистецтву сайті — news.artnet.com.¹ Ресурс інформує про викрадення не тільки музейних цінностей, а також музейних співробітників. Зокрема йдеться про мелітопольський краєзнавчий музей [3].

Питання культурної спадщини під час війни можуть мати свої несподівані аспекти. Так українські бійці територіальної оборони копали траншеї на Чорному морі і знайшли 2500-літні амфорами, які використовували для зберігання та транспортування рідин і сухих вантажів. Амфори були передані до музею [8].

Важливими є свідчення, що попри важкі воєнні часи музеї, розташовані віддалік від лінії фронту, сховавши чи евакуювавши свої основні колекції, починають роботу експозиції мистецтва, народженою під час війни. І відкривають свої двері для публіки. Йдеться зокрема про Львівську національну галерею мистецтв імені Бориса Возницького [10].

Видання інформує, що російська ракета зруйнувала нещодавно відремонтований Палац культури в місті Лозова Харківської області і цитує президента України Володимира Зеленського, який після руйнування росіянами палацу культури оголосив свій вердикт: «Окупанти визначили ворогами культуру, освіту та людяність», — сказав він. «Що в головах людей, які обирають такі цілі?» — написав Зеленський у Telegram. «Абсолютне зло, абсолютна дурість». Його пост супроводжував відео Служби безпеки України, на якому видно, як ракета вдарила по закладу. На кадрах видно, як будівля перетворюється на кратер, а потім її поглинає величезний стовп диму та сміття. Видно, як пішоходи біжать з майданчика; одна попутна машина різко з'їхала з дороги, інша помчала [11].

Видання відстежує дебати щодо участі російських представників у різних міжнародних організаціях з культурної спадщини. Українські музейники мають звинуватити Росію у культурному геноциді. «ІСОМ засуджує навмисне знищення української культурної спадщини та нагадує Росії про її зобов'язання як держави-учасниці Гаазької конвенції та щодо захисту культурних цінностей у конфлікті», — підкреслив президент ІСОМ Альберто Гарландіні. — Навмисне знищення культурної спадщини є військовим злочином і має переслідуватися міжнародним судом» [9].

¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Artnet>

Матеріали з культурної спадщини під час війни в Україні, якими обмінювались у своїй групі представники «Європа Ностра» з різних країн, включає і публікації іншими мовами, ніж англійська. «Європа Ностра» має дві офіційні мови: англійську та французьку, а також всі учасники групи знають три і більше мов, і подекуди представляли матеріали зі своїх країн. Французькою у групі був поширений матеріал про пограбування окупантами колекції скіфського мистецтва у Мелітополі на Півдні України [14]. Німецькою — про те, що пам'ятки археології в Україні перебувають під загрозою [39] і про руйнування культурних цінностей в Україні. Культуру і людство окупанти визначили ворогами. Сотні культурних цінностей вже були пошкоджені або знищені під час війни в Україні [13]. Відзначається також демонтаж і крадіжка пам'ятників: на Півдні України окупанти демонтують пам'ятники та забирають їх із собою, відступаючи. Статуї та останків князя Потьомкіна у Херсоні вже немає. І це дуже символічно. Бо Потьомкін відіграв велику роль, щоб край став російським [38].

Але очевидно, що більшість матеріалів, якими активно обмінюється вказана група у соціальній мережі, залишається англійською мовою, хоч репрезентує різні країни, з яких походять учасники групи. Так, видання Люксембурга інформують про те, що реконструкція України може коштувати один трильйон євро [40]. Державний сайт уряду Нідерландів інформує про свої плани про проведення конференції по Україні [37]. Чеська журналістка пише про бажання своєї країни взяти участь у спасінні культурної спадщини України [41].

Отже, головними є теми, як українці обороняють свою культурну спадщину від російської руйнації [27], як музейники фіксують нищення культури під час війни в Україні, адже очевидно, що майже всюди, куди росіяни підуть, будуть руйнування [19], як згорів внаслідок обстрілу з боку Росії дерев'яний Всіхсвятський скит у Святогірській Лаврі на Донеччині [17]. І звичайно, про плани відновлення культурної спадщини України, зокрема Харкова [12].

Варто підкреслити, що звучить не тільки підтримка і солідарність України, але й критика стосовно ставлення до культурної спадщини в українському тилу. Відомо, що під час війни у тилу триває руйнування культурної спадщини міст не тільки під час воєнних дій, але й з вини українських забудовників, які тиснуть на законодавця для прийняття сприятливих для них законів, а також, нехтуючи законодавством, руйнують старовинні будівлі. Ця проблема постійно у фокусі української преси і ретранслюється до західних ЗМІ. Матеріал Олександра Колісненченка на міжнародній платформі «Відкрита демократія» розповідає про різко розкритиковані суспільством законодавчі ініціативи у сфері будівництва та незаконну забудову київського Подола [24].

Іл. 6. Фото роботи Бенксі на Майдані у Києві 01.12. 2022.
Фото Н. Мусієнко

Фіксація західними міжнародними інституціями та медіаплатформами не тільки проблем і втрат культурної спадщини України протягом війни, не тільки планів з її відновлення, а також гострої проблеми другого фронту — у тилу, за культурну спадщину — необхідність приведення законодавства у суголосність з європейськими зразками, а також насамперед забезпечити його виконання — є необхідними кроками для усвідомлення важливості культурної спадщини для національної безпеки.

Висновки.

Важкі і трагічні уроки першого року повномасштабного вторгнення російсько-української війни показали, що культурна спадщина, її збереження і відновлення є вагомим складником національної безпеки України. Разом з атакою на українські землі йде атака на ідентичність України з метою позбавлення її культурної спадщини. Навмисне знищення культурної спадщини є військовим злочином і має переслідуватися міжнародним судом згідно з Гаазькою конвенцією 1954 року, а шкода, завдана українським культурним установам, може стати доказом у потенційній справі про військові злочини.

Цілеспрямоване знищення культурної спадщини України російським агресором, викрадення музейних колекцій з окупованих територій, розпорошення музейних фондів, а також багато інших проблем ставлять серйозні виклики, окреслюють тактичні та стратегічні завдання щодо збереження та відновлення культурної спадщини

України, якими опікуються міжнародні профільні організації, академічна спільнота і міжнародні медіа.

Аналіз стратегічних і тактичних завдань, що поставили перед охоронцями культурної спадщини, а також аналіз діяльності і документів міжнародних організацій та реакції міжнародних медіа на проблематику культурної спадщини у контексті війни стверджує підтримку світової спільноти України, водночас звертає увагу на гострі питання щодо збереження культурної спадщини у тилу країни. Опрацьовування публікацій у західних

медіа, що ними обмінювалися члени «Європа Ностра» у спеціально створеній для цього у соціальній мережі груп з культурної спадщини України у війні, а отже вивчення вказаного кейс-стаді та досвіду через призму фахової міжнародної організації, уможливує висновки для оформлення методичних та методологічних засад для подальшого вивчення культурної спадщини у війні не тільки в Україні, але для широкого узагальнення. На базі вказаного аналізу можливе надання рекомендацій для національних та міжнародних організацій.

Література

1. Боротьба з незаконним обігом культурних цінностей: інструментарій для європейських судових та правоохоронних органів. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384224> (дата звернення: 07.09.2023).
2. Резолюція за підсумками Міжнародного форуму з безпеки культурної спадщини «Війна в Україні: битва за культуру» 8–9 лютого 2023 року. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/2449> (дата звернення: 07.09.2023)
3. A Second Worker at the Melitopol Museum of Local History in Ukraine Has Reportedly Been Abducted by Russian Soldiers. URL: <https://news.artnet.com/art-world/ukraine-museum-kidnap-russia-2109092> (access date: 07.09.2023)
4. Akers T. Banksy shares behind-the-scenes video of his Ukraine interventions. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/11/17/banksy-video-ukraine-interventions> (access date: 07.09.2023).
5. Akinsha K. Russians are selling art to fund the war in Ukraine—and not all of it appears to be real. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/05/05/russians-selling-art-to-fund-war-ukraineand-fake-kandinsky> (access date: 07.09.2023).
6. Akinsha K. Vladimir Putin's martial law decree has given Russian forces 'legal' cover to loot art in Ukraine. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/10/28/vladimir-putin-martial-law-ukraine-looting> (access date: 07.09.2023).
7. Basciano O. We collect symbols of the resistance: the Ukrainian museum working through the war. URL: https://www.theguardian.com/culture/2022/may/19/ukraine-maidan-museum-objects-ihor-poshyvailo-kyiv-cockerel?CMP=share_btn_tw (access date: 07.09.2023).
8. Cascone S. Ukrainian Soldiers Discovered a Trove of Ancient Greek Urns While Digging Trenches in Odessa. URL: <https://news.artnet.com/art-world/ukrainian-soldiers-discover-ancient-amphorae-2116374> (access date: 07.09.2023).
9. Cascone S. Museum Professionals Accuse Russia of Cultural 'Genocide' and Ethics Violations in Ukraine at a Major Industry Conference in Prague. URL: <https://news.artnet.com/art-world/icom-russia-ukraine-prague-general-conference-2163112> (access date: 07.09.2023).
10. Dafoe T. After Hiding Its Prized Collection From Russian Troops, Ukraine's Largest Art Museum Is Reinstalling It in a Show of Resistance The Borys Voznytskyi Lviv National Art Gallery in western Ukraine has already reopened some of its 18 branches. URL: [ukraines-largest-art-museum-reinstalling-collection-2111398](https://news.artnet.com/art-world/ukraines-largest-art-museum-reinstalling-collection-2111398) (access date: 07.09.2023).
11. Dafoe T. Kharkiv's Palace of Culture Was Destroyed by a Russian Missile Attack, Leaving Eight Injured. Ukrainian President Volodymyr Zelensky called the attack an example of "absolute evil. URL: <https://news.artnet.com/art-world/a-ukrainian-palace-of-culture-in-kharkiv-destroyed-2120574> (access date: 07.09.2023).
12. Dege S. Ukraine: How architect Norman Foster aims to rebuild Kharkiv. URL: <https://www.dw.com/en/ukraine-how-architect-norman-foster-aims-to-rebuild-kharkiv/a-64195981> (access date: 07.09.2023).
13. Die Besatzer haben Kultur und Menschlichkeit als Feinde identifiziert. URL: https://www.spiegel.de/kultur/ukraine-krieg-zerstoerte-kulturgueter-a-9ac17254-ded7-41ec-b739-3b4a4a1d4c62?sara_ecid=soci_upd_KsBF0AFjflf0DZCxpPYDCQgO1dEMph (access date: 07.09.2023).
14. Feuillebois V. Pourquoi la Russie pille le patrimoine en Ukraine : l'exemple de la collection volée d'art scythe de Melitopol. URL: <https://www.lejdd.fr/International/pourquoi-la-russie-pille-le-patrimoine-en-ukraine-lexemple-de-la-collection-volee-dart-scythe-de-melitopol-4114963> (access date: 07.09.2023).
15. Gedeon J. Destruction of cultural sites in Ukraine puts country's identity in peril. URL: <https://www.politico.com/news/2022/05/03/destruction-cultural-sites-ukraine-00029655> (access date: 07.09.2023).
16. Gettleman J. and Mykoloshyshyn O. As Russians Steal Ukraine's Art, They Attack Its Identity, Too. URL: <https://www.nytimes.com/2023/01/14/world/asia/ukraine-art-russia-steal.html> (access date: 07.09.2023).
17. Historic wooden Orthodox church burns down in Donetsk monastic complex. URL: <https://www.euronews.com/2022/06/05/historic-wooden-orthodox-church-burns-down-in-donetsk-monastic-complex> (access date: 07.09.2023).
18. Hopkins V. The reopening of the opera in Kyiv is a 'promise that we will prevail. URL: <https://www.nytimes.com/live/2022/05/22/world/russia-ukraine-war/the-reopening-of-the-opera-in-kyiv-is-a-promise-that-we-will-prevail> (access date: 07.09.2023).
19. How museum workers are tracking cultural destruction during the war in Ukraine. URL: <https://www.fastcompany.com/90813290/cultural-destruction-war-ukraine> (access date:).
20. Kishkovsky S. Ukrainian churches and places of worship devastated by war. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/07/15/ukrainian-churches-destroyed-war-russia> (access date: 07.09.2023).

21. Kishkovsky S. Ukraine gets emergency Red List for art as evidence mounts of 'trading networks flowing West.' URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/09/09/ukraine-given-red-list-to-fight-looting> (access date: 07.09.2023).
22. Kishkovsky S. Ukrainian forces win back Kherson region—but Russia has reportedly looted its art collection. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/11/11/ukraine-wins-back-kherson-russian-looting-art-collection> (access date: 07.09.2023).
23. Kishkovsky S. With additional reporting by Jhala, K. find refuge in Ma-drid exhibition. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/11/23/ukrainian-modernist-masterpieces-transported-in-secret-from-kyiv-find-refuge-in-madrid-exhibition> (access date: 07.09.2023).
24. Kolesnichenko O. Ukraine prepares to give free rein to property developers. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-planning-law-historic-building-demolition-property-developer/> (access date: 07.09.2023).
25. Koshiw I., Ram E. Kharkiv catalogues war's toll on its architectural gems. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/may/05/kharkiv-catalogues-war-toll-on-architectural-gems-historic-buildings-ukraine> (access date: 07.09.2023).
26. Koshiw I. A second front: fight to save 1,000-year-old caves from developers in Ukraine. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/25/a-second-front-fight-to-save-cave-complexes-from-developers-in-ukraine> (access date: 07.09.2023).
27. Kurin R. How Ukrainians are Defending their Cultural Heritage from Russian Destruction. URL: <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/ukrainians-defend-their-cultural-heritage-russian-destruction-180981661/> (access date: 07.09.2023).
28. Mdivani N. How Russia's invasion of Ukraine will reshape Eastern Europe's cultural scene. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/05/02/russia-invasion-ukraine-reshape-eastern-europe-cultural-scene> (access date: 07.09.2023).
29. Mullins Ch. 'Ukraine's heritage is under direct attack': why Russia is looting the country's museums. URL: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/may/27/ukraine-russia-looting-museums> (access date: 07.09.2023).
30. Protection of cultural property in Ukraine // UNESCO Headquarters 15–16 December 2022. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383885> (access date: 07.09.2023).
31. Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond. A Study Requested by the CULT Committee. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU\(2023\)733120_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU(2023)733120_EN.pdf) (access date: 07.09.2023).
32. Russian resignation will allow UNESCO committee to resume work, source says. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/24/russian-resignation-unesco-committee-resume-work-source> (access date: 07.09.2023).
33. Saving Ukraine's culture. Activity report. National Institute of Cultural Heritage Polish Support Center for Culture in Ukraine. URL: <https://ukraina.nid.pl/wp-content/uploads/2023/03/saving-ukraines-culture-pscreport.pdf> (access date: 07.09.2023).
34. Sauer P. Ukraine accuses Russian forces of seizing 2,000 artworks in Ma-riupol. URL: https://www.theguardian.com/world/2022/apr/29/ukraine-accuses-russian-forces-of-seizing-2000-artworks-in-mariupol?CMP=Share_iOSApp_Other (access date: 07.09.2023).
35. Seymour T., Kishkovsky S. Is Ukraine's cultural heritage under coordinated attack? URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/06/10/is-ukraines-cultural-heritage-under-coordinated-attack> (access date: 07.09.2023).
36. Somers Cocks A. How the war in Ukraine reveals the heightened politics of UNESCO. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/12/09/how-the-war-in-ukraine-has-highlighted-the-politicisation-of-unesco> (access date: 07.09.2023).
37. The Netherlands to co-host international accountability conference for Ukraine. Government of the Netherlands. URL: <https://www.government.nl/latest/news/2022/06/13/the-netherlands-to-co-host-international-accountability-conference-for-ukraine> (access date: 07.09.2023).
38. Weigand A. Der Abtransport von Potemkin ist eine Niederlage für die „russische Welt“. URL: <https://www.welt.de/kultur/article241819831/Cherson-Potemkin-und-die-Niederlage-fuer-die-russische-Welt.html> (access date: 07.09.2023).
39. Widmann E. Felsbilder, Heiligtümer und Grabhügel voll Gold: Der Krieg in der Ukraine gefährdet auch unersetzliche archäologische Fundorte. URL: <https://www.nzz.ch/wissenschaft/archaeologie-in-der-ukraine-staetten-sind-gefaehrdet-oder-zerstoert-ld.1683356> (access date: 07.09.2023).
40. Ukraine reconstruction may cost €1 trillion, EIB head says. URL: <https://www.luxtimes.lu/europeanunion/ukraine-reconstruction-may-cost-1-trillion-eib-head-says/1338418.html> (access date: 07.09.2023).
41. Zachová A. Czechia wants to help Ukraine save its cultural heritage. EURACTIV.cz. URL: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/czechia-wants-to-help-ukraine-save-its-cultural-heritage/ (access date: 07.09.2023).
42. Ruble B. A. The Arts of War: Ukrainian Artists Confront Russia. Year One. Columbia University Press, 2023. 170 p.
43. CTRL+S. Спадщина як випрабавання / навук. ред. С. А. Стурейка. ВІЛЬНЯ: Ciklonas, 2022. 182 с.
44. Heritage and Democracy: Crisis, Critique, and Collaboration (Cultural Heritage Studies) / Ed. by Kathryn Lafrenz Samuels, Jon D. Daehnke. University Press of Florida, 2023. 294 p.
45. Mullins C. A Little History of Art. Yale University Press. 2022. 336 p.

References

A Second Worker at the Melitopol Museum of Local History in Ukraine Has Reportedly Been Abducted by Russian Soldiers (2022,

May 5). Retrieved from <https://news.artnet.com/art-world/ukraine-museum-kidnap-russia-2109092>

- Akers, T. (2022, November 17). Banksy shares behind-the-scenes video of his Ukraine interventions. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/11/17/banksy-video-ukraine-interventions>
- Akinsha, K. (2022, May 5). Russians are selling art to fund the war in Ukraine—and not all of it appears to be real. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/05/05/russians-selling-art-to-fund-war-ukraineand-fake-kandinsky>
- Akinsha, K. (2022, October 10). Vladimir Putin's martial law decree has given Russian forces 'legal' cover to loot art in Ukraine. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/10/28/vladimir-putin-martial-law-ukraine-looting>
- Basciano, O. (2022, May 19). We collect symbols of the resistance: the Ukrainian museum working through the war. *The Guardian*. Retrieved from https://www.theguardian.com/culture/2022/may/19/ukraine-maidan-museum-objects-ihor-poshyvailo-kyiv-cockereel?CMP=share_btn_tw
- Borotba z nezakonnym obihom kulturnykh tsinnosti: instrumentarii dlia yevropeiskykh sudovykh ta pravookhoronnykh orhaniv (2023). [Fighting the illicit trafficking of cultural property: a toolkit for European judiciary and law enforcement]. UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384224> [in Ukrainian].
- Cascone, S. (2022, August 22). *Museum Professionals Accuse Russia of Cultural 'Genocide' and Ethics Violations in Ukraine at a Major Industry Conference in Prague*. Retrieved from <https://news.artnet.com/art-world/icom-russia-ukraine-prague-general-conference-2163112>
- Cascone, S. (2022, May 17). *Ukrainian Soldiers Discovered a Trove of Ancient Greek Urns While Digging Trenches in Odessa*. Retrieved from <https://news.artnet.com/art-world/ukrainian-soldiers-discover-ancient-amphorae-2116374>
- Dafoe, T. (2022, May 24). *Kharkiv's Palace of Culture Was Destroyed by a Russian Missile Attack, Leaving Eight Injured. Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy called the attack an example of "absolute evil"*. Retrieved from <https://news.artnet.com/art-world/ukrainian-palace-of-culture-in-kharkiv-destroyed-2120574>
- Dafoe, T. (2022, May 9). *After Hiding Its Prized Collection From Russian Troops, Ukraine's Largest Art Museum Is Reinstalling* *It in a Show of Resistance. The Borys Voznytskyi Lviv National Art Gallery in western Ukraine has already reopened some of its 18 branches*. Retrieved from <https://news.artnet.com/art-world/ukraines-largest-art-museum-reinstalling-collection-2111398>
- Dege, S. (2022, December 23). Ukraine: How architect Norman Foster aims to rebuild Kharkiv. *DW*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/ukraine-how-architect-norman-foster-aims-to-rebuild-kharkiv/a-64195981>
- Die Besatzer haben Kultur und Menschlichkeit als Feinde identifiziert (2022, May 23). Retrieved from https://www.spiegel.de/kultur/ukraine-krieg-zerstoerte-kulturguetter-a-9ac17254-ded7-41ec-b739-3b4a4a1d4c62?sara_ecid=soci_upd_KsBF0AFjflf0DZCxpPYDCQgO1dEMph [in German].
- Feuillebois, V. (2022, June 1). Pourquoi la Russie pille le patrimoine en Ukraine : l'exemple de la collection volée d'art scythe de Melitopol. *Le journal du dimanche*. Retrieved from <https://www.lejdd.fr/International/pourquoi-la-russie-pille-le-patrimoine-en-ukraine-lexemple-de-la-collection-volee-dart-scythe-de-melitopol-4114963> [in French].
- Gedeon, J. (2022, March 5). Destruction of cultural sites in Ukraine puts country's identity in peril. *Politico*. Retrieved from <https://www.politico.com/news/2022/05/03/destruction-cultural-sites-ukraine-00029655>
- Gettleman, J. & Mykolyshyn, O. (2023, January 14). As Russians Steal Ukraine's Art, They Attack Its Identity, Too. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2023/01/14/world/asia/ukraine-art-russia-steal.html>
- Historic wooden Orthodox church burns down in Donetsk monastic complex (2022, June 5). *Euronews*. Retrieved from <https://www.euronews.com/2022/06/05/historic-wooden-orthodox-church-burns-down-in-donetsk-monastic-complex>
- Hopkins, V. (2022, May 21). The reopening of the opera in Kyiv is a 'promise that we will prevail'. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/live/2022/05/22/world/russia-ukraine-war/the-reopening-of-the-opera-in-kyiv-is-a-promise-that-we-will-prevail>

- How museum workers are tracking cultural destruction during the war in Ukraine (2022, June 12). *Fast Company*. Retrieved from <https://www.fastcompany.com/90813290/cultural-destruction-war-ukraine>
- Kishkovsky, S. (2022, November 11). Ukrainian forces win back Kherson region—but Russia has reportedly looted its art collection. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/11/11/ukraine-wins-back-kherson-russian-looting-art-collection>
- Kishkovsky, S. (2022, July 15). Ukrainian churches and places of worship devastated by war. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/07/15/ukrainian-churches-destroyed-war-russia>
- Kishkovsky, S. (2022, November 23). With additional reporting by Jhala, K. find refuge in Madrid exhibition. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/11/23/ukrainian-modernist-masterpieces-transported-in-secret-from-kyiv-find-refuge-in-madrid-exhibition>
- Kishkovsky, S. (2022, September 9). Ukraine gets emergency Red List for art as evidence mounts of 'trading networks flowing West'. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/09/09/ukraine-given-red-list-to-fight-looting>
- Kolesnichenko, O. (2022, December 28). *Ukraine prepares to give free rein to property developers*. Retrieved from <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-planning-law-historic-building-demolition-property-developer/>
- Koshiw, I & Ram E. (2022, May 5). *Kharkiv catalogues war's toll on its architectural gems*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2022/may/05/kharkiv-catalogues-war-toll-on-architectural-gems-historic-buildings-ukraine>
- Koshiw, I. (2022, December 25). A second front: fight to save 1,000-year-old caves from developers in Ukraine. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/25/a-second-front-fight-to-save-cave-complexes-from-developers-in-ukraine>
- Kurin, R. (2023, February 22). How Ukrainians are Defending their Cultural Heritage from Russian Destruction. *The Smithsonian Magazine*. Retrieved from <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/ukrainians-defend-their-cultural-heritage-russian-destruction-180981661/>
- Lafrenz Samuels, R. & Daehnke J. D. (Eds.). (2023). *Heritage and Democracy: Crisis, Critique, and Collaboration (Cultural Heritage Studies)*. University Press of Florida.
- Mdivani, N. (2022, May 3). How Russia's invasion of Ukraine will reshape Eastern Europe's cultural scene. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/05/02/russia-invasion-ukraine-reshape-eastern-europe-cultural-scene>
- Mullins, C. (2022). *A Little History of Art*. Yale University Press.
- Mullins, C. (2022, May 27). 'Ukraine's heritage is under direct attack': why Russia is looting the country's museums. Retrieved from <https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/may/27/ukraine-russia-looting-museums>
- Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond. Study Requested by the CULT Committee (2023). *European Parliament*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU\(2023\)733120_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU(2023)733120_EN.pdf)
- Protection of cultural property in Ukraine (2022). *UNESCO*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383885>
- Rezoliutsiia za pidsumkamy Mizhnarodnoho forumu z bezpeky kulturnoi spadshchyny "Viina v Ukraini: bytva za kulturu" 8–9 liutoho 2023 roku (2023, April 19). [Resolution summarizing the International Forum on Safety of Cultural Heritage "War in Ukraine: The Battle for Culture," February 8–9, 2023]. Retrieved from <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/2449> [in Ukrainian].
- Ruble, B. A. (2023). *The Arts of War: Ukrainian Artists Confront Russia. Year One*. ibidem Press.
- Russian resignation will allow UNESCO committee to resume work, source says (2022, November, 24). *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/24/russian-resignation-unesco-committee-resume-work-source>
- Sauer, P. (2022, April 29). Ukraine accuses Russian forces of seizing 2,000 artworks in Mariupol. *The Guardian*. Retrieved from https://www.theguardian.com/world/2022/apr/29/ukraine-accuses-russian-forces-of-seizing-2000-art-works-in-mariupol?CMP=Share_iOSApp_Other
- Saving Ukraine's culture. Activity report (2023). *National Institute of Cultural Heritage Polish Support Center for Culture in Ukraine*. Retrieved

- from <https://ukraina.nid.pl/wp-content/uploads/2023/03/saving-ukraines-culture-pscreport.pdf>
- Seymour, T. & Kishkovsky, S. (2022, June 10). Is Ukraine's cultural heritage under coordinated attack? *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/06/10/is-ukraines-cultural-heritage-under-coordinated-attack>
- Somers Cocks, A. (2022, December 9). How the war in Ukraine reveals the heightened politics of UNESCO. *The Art Newspaper*. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com/2022/12/09/how-the-war-in-ukraine-has-highlighted-the-politicisation-of-unesco>
- Stureika, S. (Ed.). (2022). CTRL+S. *Spadshchyna yak veprabavanne* [CTRL+S. Heritage as a challenge]. Vilnius: Ciklonas [in Belorussian].
- The Netherlands to co-host international accountability conference for Ukraine (2022, May 13). *Government of the Netherlands*. Retrieved from <https://www.government.nl/latest/news/2022/06/13/the-netherlands-to-co-host-international-accountability-conference-for-ukraine>
- Ukraine reconstruction may cost €1 trillion, EIB head says (2022, June 21). Retrieved from <https://www.luxtimes.lu/europea-union/ukraine-reconstruction-may-cost-1-trillion-eib-head-says/1338418.html>
- Weigand, A. (2022, October 29). Der Abtransport von Potemkin ist eine Niederlage für die „russische Welt“. *Welt*. Retrieved from <https://www.welt.de/kultur/article241819831/Cherson-Potemkin-und-die-Niederlage-fuer-die-russische-Welt.html> [in German].
- Widmann, E. (2022, May 16). Felsbilder, Heiligtümer und Grabhügel voll Gold: Der Krieg in der Ukraine gefährdet auch unersetzliche archäologische Fundorte. Retrieved from <https://www.nzz.ch/wissenschaft/archaeologie-in-der-ukraine-staetten-sind-gefaehrdet-oder-zerstoert-ld.1683356> [in German].
- Zachová, A. (2022, June 30). Czechia wants to help Ukraine save its cultural heritage. *EURACTIV.cz*. Retrieved from https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/czechia-wants-to-help-ukraine-save-its-cultural-heritage/

Moussienko N.

Cultural Heritage of Ukraine in the Context of Russo-Ukrainian War

Abstract. The difficult and tragic lessons learned of the first year of the full-scale invasion of the Russo-Ukrainian war (24.02.2022–24.02.2023) showed that cultural heritage, its preservation and restoration is an important component of Ukraine's national security. Along with the attack on Ukrainian lands, there is an attack on the identity of Ukraine with the aim of depriving it of its cultural heritage. Deliberate destruction of cultural heritage is a war crime and must be prosecuted by an international court under the 1954 Hague Convention, and damage to Ukrainian cultural institutions could become an evidence in a potential war crimes case.

The paper analyses the strategic and tactical tasks that the guardians of cultural heritage face, as well as the analysis of the activities and documents of international organizations, and the reaction of the international media to the issue of cultural heritage in the context of the war confirms that the support of the world public of Ukraine, while drawing attention to the acute problems of preserving cultural heritage in rear country.

The paper studies the publications in the Western mass media, which were exchanged by members of Europa Nostra in a social-media community created specifically for this purpose—discussing the status of cultural heritage of Ukraine in the war. Through the prism of a professional cultural heritage international organization, this case study allows drawing conclusions for the design of methodical and methodological basis for further study of cultural heritage in the war not only in Ukraine but in general. Based on the analysis, the recommendations for national and international organizations could be provided.

Keywords: cultural heritage, Russo-Ukrainian war, national security.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2023